

GAZIEL: PENSAR EN TEMPS DE GUERRES

JOAN CUSCÓ I CLARASÓ

Societat Catalana de Filosofia

jcusco@vinseum.cat

Agustí Calvet, «Gaziel», és una de les personalitats intel·lectuals més interessants de l'Espanya del segle xx i una de les ments preclares de la cultura catalana contemporània. Liberal convençut en una època d'extremes i d'extremismes, patí les intoleràncies d'uns i altres. Mort fa cinquanta anys, va viure una època cabdal de la història i fou un analista agut de la realitat i de la vida humana. Ha deixat una petjada intensa com a periodista i com a escriptor, però cal tenir-lo ben en compte com a pensador reflexiu, rigorós i incisiu i com algú que posa en pràctica el que va aprendre de Bergson. És vigent i de lectura imprescindible i, com dirien William James o Eugeni d'Ors, un bon company de viatge, malgrat que això sobti en un país que li costa de trobar el punt dolç entre el passat, el present i el futur (sense el qual és impossible caminar amb vigor).

Agustí Calvet es llicencià en filosofia a Barcelona (1908) i es doctorà a Madrid (1911). Dels professors que va tenir en guardà un record nefast¹. Quan esclatà la Primera Guer-

1. Agustí CALVET, *La Barcelona de ayer. Estampas y crónicas (1919-1933)*, Barcelona: Librosdevanguardia, 2014, p.19 i 27; i *Tots els camins duen a Roma*. Barcelona: Proa, 2014, p. 207-243.

ra Mundial estava a París seguint estudis a la Sorbona i al Col·legi de França (on va assistir a les lliçons de Bergson). Amb la guerra res no tornaria a ser igual, el món havia entrat en una «convulsió incalculable». Però aquesta no fou la seva única experiència amb la Guerra; va partir les guerres espanyoles a l'Àfrica, la Guerra Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial. A aquestes experiències hi lliga els avenços de la biologia per posar l'accent en la mínima probabilitat d'existir que tenim cadascú de nosaltres: «Sóc d'aquells que res no esperen més enllà d'aquest món», diu². La Guerra és inseparable de la seva manera de comprendre la realitat i l'ésser humà i, a causa d'ella, com ha dit Enric Juliana, que volia ser catedràtic de filosofia es convertí en periodista. Conservà, però, l'actitud filosòfica. No és debades que usés el sobrenom «Gaziel», que és el nom que els comentaristes àrabs van donar al *daimon* platònic. És a dir, el de l'àngel-mirall (a l'estil del que van usar Pujols i d'Ors) que permet fer constantment preguntes sobre nosaltres mateixos i sobre la realitat que ens envolta³. Fer l'ullet a Plató implica que persegueix situar-se en aquell punt on brolla el *seny* o la *humanitas* entre la saviesa personal i l'ordre públic, allà on brosta la *paideia* i l'humanisme que, seguint Bergson, assumeix que som socials i individuals.

L'experiència de la Primera Guerra Mundial fou cruenta i sagnant en i per a la consciència de Gaziel, però li va permetre treballar un periodisme valent i reflexiu⁴. El filòsof i l'erudit que portava dins es van depurar a través de la paraula ben pensada (i ben escrita). El jove filòsof començà a

2. Agustí CALVET, *Meditacions en el desert (1946-1953)*. Barcelona: La Magrana, 2010, p. 186.

3. Vegeu, també, Massimo CACCIARI, *El Àngel necesario*. Madrid: Visor, 1986, i Stéphane MOSÈS, *El Àngel de la historia*. València: Càtedra / Universitat de València, 1997.

4. Agustí CALVET, *En las trincheras*. Barcelona: Diéresis, 2014.

transformar-se en el lector incisiu de la història i en una persona crítica amb la condició humana. I això ens recorda dues reflexions. La primera és d'Eugeni d'Ors, que l'any 1906 havia escrit que el filòsof aferma la seva tasca en el periodisme i en la guerra⁵. La segona és la del seu company de generació, Pere Coromines, que l'any 1921 digué: «La guerra gran va impressionar a tots els homes de la nostra generació com la més tràgica i commovedora epopeia»⁶. Sobre les reflexions d'Ors, podem dir que les feia recordant la figura i l'obra de Descartes perquè considerà que el periodisme i la guerra obren les portes de la realitat. Durant anys, Descartes va viatjar molt i va fer la guerra (en l'època de les guerres de religió). Volia veure en primera persona els drames de la vida; segons conta ell mateix. I va ser mentre estava destinat a Alemanya dins una «estufa» (petita cambra escalfada per un forn de ceràmica), i amb el cap a rebentar de coses per aprendre i per aprehendre, que va tenir una nit de somnis al·lucinògens. I en despertar-se al matí s'adonà que en els somnis hi havia les respostes que cercava i en sortí una nova manera d'entendre l'univers i l'ésser humà i la relació entre ambdós. El camí de Gaziél, malauradament, no va ser aquest, però la seva obra cal llegir-la i rellegir-la. El pessimisme sobre l'ésser humà, que com diu en una carta a Manuel Raventós, li quedà ben fermat i refermat a partir del que va viure en la guerra del 1914 al 1918, es dona, a nosaltres, en una paraula clara i precisa. En una visió del que som i del com som. Si el llegim és possible que cerquem una vida no basada en la violència (encara avui corsecadora) sinó en la saviesa, la tolerància i el ben fer. Perquè cal assumir que la realitat i la dignitat no són

5. Eugeni d'Ors, *Glosari 1906-1907*. Barcelona: Quaderns Crema, 1996, p. 34-36.

6. Pere COROMINES, *Cartes d'un visionari*. Barcelona: Anton López Llibreter, 1921, p. 11.

sinònimes. No és debades que digué: «per escriure d'alguna cosa cal creure-hi»⁷.

La guerra va provocar que la intel·lectualitat es posés en marxa per veure què en quedava de l'humanisme. Aquesta era la pregunta recurrent. Va ser l'any 1949 quan se celebrà a Ginebra una reunió de teòlegs, filòsofs, metges i sociòlegs per debatre què i com havia de ser el nou humanisme, tot i que l'any 1936 Husserl ja havia anunciat el cansament de les ciències europees. Gaziol no proposa cap model, però té clar quin no ho ha de ser. Ho escriu l'any 1921 i ho recordà just abans de morir en repassar els articles sobre la guerra⁸. Europa no pot donar-se, a cegues, a l'hegemonia nord-americana:

«ese espíritu de democracia mercantilista que están inculcando a todo el mundo; ese gusto suyo, bárbaro e infantil, por todo lo que mete ruido y se menea desenfrenadamente; ese culto a la cantidad, a la velocidad y a la trepidación delirantes; esa ciega creencia que ellos tienen en la salvación de la humanidad mediante el vértigo mecánico, están infestando a Europa y acabarán por embrutecernos a todos. [...] Democracia, avidez mercantilista, mecanismo. Hay una estrecha e indestructible trabazón entre estas tres expresiones de la actual fisonomía del mundo, correspondientes a sus tres grandes normas: la política, la utilitaria y la del progreso material. La explotación de las muchedumbres favorece la especulación en gran escala, la charlatanería de todos los pescadores en río revuelto, que adulan la ignorancia y fomentan los instintos groseros de la mayoría. Cada hombre es un voto y muchos votos son triunfos, que se traducen en pesetas. Lo único importante es lograr remover grandes masas, grandes cantidades de hombres,

7. Agustí CALVET, *Meditacions en el desert (1946-1953)*. Barcelona: La Magrana, 2010, p. 193.

8. En una nota escrita l'any 1964 remarca la seva visió de la història tràgica d'Europa i d'Àfrica davant l'hegemonia nord-americana. Agustí CALVET, *Diario de un estudiante. París 1914*. Barcelona: Dièresis, 2013, p. 272.

y contentarlas entontenciéndolas [...] El amontonamiento, la baratura y la rapidez son instintos fundamentales de la democracia moderna, que han venido a sustituir los anhelos de personalidad, de perfección y de elevación, que fueron virtudes de las sociedades antiguas, atraídas por la calidad de las cosas, y no por su extravagancia y su número. [...] Y todo el mundo parece, por desgracia, destinado fatalmente a norteamericanizarse»⁹.

Gaziel no creu en les masses i en l'ús que se'n fa (als Estats Units i a la Unió Soviètica): «les masses són sempre dominades per l'instint». I cal capgirar aquesta espiral perquè l'ésser humà és l'únic que, per la seva feblesa, s'ha vist abocat a suplir la manca d'instint per la intel·ligència, només així ha perviscut. S'ha aferrat a una intel·ligència que, al seu torn, és precària. Per tant, l'ésser humà sempre viu suspès entre dos abismes: l'instint i la intel·ligència¹⁰. Aquesta crítica es basa en una certa conceptualització de la vida humana, la qual parteix d'Einstein. Per a Gaziel la correspondència entre l'energia i la matèria ens porta a partir del fet que el cosmos és una unitat i que l'ésser humà tampoc no és un ésser compost de cos i ment (visió dualista i racionalista clàssica) sinó una unitat: «La matèria és energia; i l'energia, matèria. El cosmos constitueix una unitat immensa, no un dualisme en lluita [...]. L'home també és una unitat perfecta. No hi ha cos, no hi ha esperit». I per això la irracionalitat i la racionalitat també s'enllacen i els somnis d'immortalitat surten de la vida mortal. I el segon aspecte constitutiu del mode d'ésser humà que cal tenir en compte és que naixem dèbils i contingents: «L'home és tèrbol de naixença, perquè és summament feble»¹¹. Naixem plens de fantasmes interiors

9. Agustí CALVET, *La Barcelona de ayer. Estampas y crónicas (1919-1933)*. Barcelona: librosdevanguardia, 2014, p. 34-35.

10. Agustí CALVET, *Meditacions en el desert (1946-1953)*. Barcelona: La Magrana, 2010, p. 139-143.

11. *Ibidem*, p. 184.

i partim d'un caos que ens fa caminar cap a la claredat. I aquesta és la importància de la filosofia. L'impuls que va moure els autors coneguts com a «presocràtics», que van desvetllar en l'ésser humà una concepció natural i física del nostre mode d'ésser i de la realitat. Després, però, la petjada de Sòcrates i del poble jueu van portar-nos a embolicar la troca i a enterbolir l'experiència directa de la vida i de la realitat. La claredat que s'havia albirat amb els presocràtics, que aspiraven a la claredat que hom atribuïa (com veïem a l'Odissea) al món olímpic i que havia de fer-se present en l'ordre polític i social.

És per això que, per a Gaziél, els humans, sobretot a Occident, som experts a fer complicades les coses més senzilles. Sobretot aquelles que ens fan més humans (com la sexualitat): «L'home no serà mai feliç [...], perquè sempre persegueix aquests dos impossibles / Que les coses siguin diferents de com són. / Que durin més del que poden.» I aquest fet parteix de l'errònia visió de l'ésser humà com un ésser dual, compost de cos i de ment. «Es tracta de la torçada tràgica que donà a la Humanitat, des dels seus mateixos inicis, la propensió nadiua de l'home a sentir-se dual [...]. L'antiquíssima convicció que l'home no és una unitat, sinó una dualitat, un compost de cos i ànima, donà naixement a totes les fantasmagories que han aclaparat i aclaparen els humans. L'animisme, l'espiritisme, l'espiritualisme, el misticisme, el teosofisme i totes els religions i sectes religioses brollaren d'aquesta font màgica»¹². Gaziél, doncs, s'allunya dels postulats filosòfics que pocs anys abans havia escrit Jaume Serra Hunter, i s'encamina a posicions pluralistes com les que posteriorment han teoritzat i defensat Roger Penrose i Karl Popper en dir que la literatura (i la creació artística en general) també forma part d'aquesta unitat de matèria i d'energia que és l'ésser humà. «Mai no he sabut considerar

12. *Ibidem*, p. 171.

la literatura com un fi absolut. [...] Sempre he cregut que el veritable heroisme de l'escriptor està en la seva lluita aferissada, dolorosa, inacabable, amb el propi esperit, fins a donar-li expressió màxima; [...] El veritable geni produeix la seva obra gairebé per força, sigui com sigui, ni que hagi de ser enmig de la més espantosa dissort i la misèria més negra; [...] L'obra literària gran ha de ser [...] la conseqüència i el complement d'una vida plena», escriu l'any 1949¹³. (La literatura és part de «l'àngel-mirall» o *daimon* i l'art, com diu Bergson, fa més profunda la vida).

Dins del complicat món dels existencialismes, Gaziel és un cas singular si tenim en compte l'encaix que fa dels elements biològic i cultural. No avantposa l'existència a l'essència sinó que se situa en el bell mig d'ambdós abismes. Ser conscients d'aquesta posició específica del nostre mode d'ésser és l'única manera d'arribar a la felicitat, i no és el que fem perquè sempre volem «que les coses siguin diferents de com són» i que «durin més del que poden»¹⁴. Amb tot, seguint Bergson, posa l'accent en l'home concret (i en la dinamicitat de la vida) i sent angoixa i pessimisme (com els altres existencialistes), relacionat amb la guerra. És, per exemple, la Guerra Civil Espanyola la que li posà en clar que les democràcies occidentals són mortes. I és que pertany a aquella generació que admirava Europa i que, quan hi accediren, aquesta se'ls trencà a les mans.

13. Agustí CALVET, *Meditacions en el desert (1946-1953)*. Barcelona: La Magrana, 2010, p. 177-178.

14. Agustí CALVET, *Meditacions en el desert (1946-1953)*. Barcelona: La Magrana, 2010, p. 171.